

George Finlay

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ
Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ
ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Ο επιφανής Βρετανός ιστορικός
της Επανάστασης, για το προπύργιο
του Βυζαντινού Πόντου

Μετάφραση
Αντώνιος Κελεσίδης

Τραπεζούντα Η τελευταία αυτοκρατορία του Μεσαιωνικού Ελληνισμού

συγγραφέας
George Finlay

μετάφραση
Αντώνιος Κελεσιδης

διεύθυνση σειράς
Μηνάς Παπαγεωργίου

διεύθυνση έκδοσης
Βαλάντης Ναγκολούδης

ατελιέ
Λυδία Χατζημάρκου
Γιάννης Ερμείδης,
Άρτεμις Χατζημάρκου

φιλολογική διόρθωση
Έθελ Αγγελίδου

α΄ έκδοση Ιανουάριος 2023
isbn 978-618-5298-62-3

Εκδόσεις Δαιδάλεος | Θεσσαλονίκη, Αθήνα
www.daidaleos.gr | 2311 27 28 03
info@daidaleos.gr
Μέλος του Πρότυπου Ομίλου Πολιτισμού ΠΗΓΗ

η καλλιτεχνική επιμέλεια, η σελιδοποίηση και η σχεδίαση της μακέτας εξωφύλλου έγινε από τα ατελιέ του iWrite.gr

Απαγορεύεται η δημοσίευση μέρους ή του συνόλου του βιβλίου αυτού, η αναπαραγωγή ή η μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό μέσο, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.

Η μετάφραση έγινε από το ως άνω πρωτότυπο έργο του συγγραφέα George Finlay στα Αγγλικά, το οποίο είναι ελεύθερα προσβάσιμο στο διαδύκτιο με δωρεάν παραχώρηση του πρωτότυπου αγγλικού κειμένου από την Google (google.books.com)

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο Α'

Θεμελίωση της Αυτοκρατορίας.....	7
Μέρος α'	
Πρώιμη ιστορία της Τραπεζούντας.....	7
Μέρος β'	
Προέλευση της οικογένειας των Μεγάλων Κομνηνών ή Κομνηνών.....	20
Μέρος γ'	
Βασιλεία του Αλεξίου Α' Μεγάλου Κομνηνού.....	26

Κεφάλαιο Β'

Η Τραπεζούντα υποτελής στους Σελτζούκους Σουλτάνους και στους Μεγάλους Χάνους των Μογγόλων	43
Μέρος α'	
Βασιλείες του Ανδρόνικου Α' (Γίδου) και του Ιωάννη Α' (Αξούχου). 1222-1238	43
Μέρος β'	
Μανουήλ Α' ο Στρατηγικότατος, Ανδρόνικος Β', Γεώργιος. 1238-1280	53

Κεφάλαιο Γ'

Η Τραπεζούντα ανεξάρτητη. Εγχώριες φατρίες.....	59
Μέρος α'	
Βασιλεία του Ιωάννη Β'. Συμμαχία με την Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης. 1280-1297	59

Μέρος β΄	
Βασιλεία του Αλεξίου Β΄. Αυξημένη εμπορική σημασία της Τραπεζούντας. Εμπόριο με τους Γενουάτες. 1297-1330 ...	70
Μέρος γ΄	
Περίοδος αναρχίας και εμφυλίων πολέμων. Βασιλεία των Ανδρόνικου Γ΄, Μανουήλ Β΄, Βασιλείου, Ειρήνης, Αννας, Ιωάννη Γ΄ και Μιχαήλ. 1330-1349.....	83

Κεφάλαιο Δ΄

Επάνοδος του νόθου οικογενειακού κλάδου του οίκου των Μεγάλων Κομνηνών στην αυτοκρατορική κυριαρχία	101
---	-----

Μέρος α΄	
Βασιλεία του Αλεξίου Γ΄. Πρόοδος των Τουρκομάνων. Εκδίκηση του Λερκάρι. Μεγαλοπρεπείς εκκλησιαστικές χορηγίες. 1349-1390	101
Μέρος β΄	
Βασιλεία του Μανουήλ Γ΄. Σχέσεις με την αυτοκρατορία των Τιμουριδών. 1390-1417	121

Κεφάλαιο Ε΄

Τέλος της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας.....	141
Μέρος α΄	
Αίτια της γρήγορης ανόδου και ενεργητικότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.....	141
Μέρος β΄	
Βασιλεία του Ιωάννη Δ΄, επονομαζόμενου Καλογιάννη. 1446-1458	149
Χρονολογική λίστα των αυτοκρατόρων της Τραπεζούντας	182
Γενεαλογικός Πίνακας του οίκου των Μεγάλων Κομνηνών	184
Λίστα των Φύλαρχων των Ασπροπροβατάδων, Ακ Κογιονλού	189

Κεφάλαιο Α΄

Θεμελίωση της Αυτοκρατορίας

Μέρος α΄

Πρώιμη ιστορία της Τραπεζούντας

Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας ήταν το αποτέλεσμα ενός ατυχήματος.¹ Καμία ανάγκη, κυβερνητική ή λαϊκή, δεν απαιτούσε τη δημιουργία της. Η παραγωγή

1. Η ιστορία της Τραπεζούντας ήταν σχεδόν άγνωστη, μέχρι που ο καθηγητής Φαλμεράνερ ανακάλυψε το Χρονικό του Μιχαήλ Πανάρετου, ανάμεσα στα βιβλία του καρδινάλιου Βησσαρίωνα που διατηρούνταν στη Βενετία. Από αυτό το Χρονικό, με τη βοήθεια μερικών αδημοσίευτων χειρόγραφων και με προσεκτική ανάλυση όλων των πηγών, έγραψε την ιστορία της Τραπεζούντας, με ιδιαίτερη οξύνοια. Ο τίτλος της εργασίας του είναι: *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, Μόναχο, 1827, 4το. Μετά την επίσκεψή του στην Τραπεζούντα (1840), ο πολυμαθής καθηγητής εξέδωσε τα αποτελέσματα της προσωπικής του έρευνας στην Τραπεζούντα και στο Άγιο Όρος στο έργο *Transactions of the Historical Class of the Royal Academy of Munich*, τόμ. 3, μέρος 3 και τόμ. 4, μέρος 1. Το Χρονικό του Πανάρετου και μια ομιλία του Ευγενικού, που επαινεί την Τραπεζούντα, δημοσιεύτηκαν από τον πολυμαθή καθηγητή Τάφελ στο Τίμπινγκεν, ο οποίος με τις έρευνές του έριξε επίσης φως σε σκοτεινές πτυχές της βυζαντινής ιστορίας - *Eustathii Metropolitæ Thessalonicensis Opuscula, accedunt Trapezuntinae Historiae Scriptores Panaretus et Eugenicus*, Francofurti ad M., 4το.

διαφόρων προϊόντων δεν είχε αναπτυχθεί τόσο ώστε να απαιτείται κάποια αλλαγή. Δεν είχε αυξηθεί ο πλούτος ή οι γνώσεις των κατοίκων, ούτε και παρατηρήθηκε κάποια ξαφνική ανάπτυξη εθνικής συνείδησης για να τους ωθήσει να διεκδικήσουν την ισχυροποίηση της θέσης τους και το αξίωμα της αυτοκρατορικής πόλης για τον τόπο τους. Θα μπορούσαν να έχουν κυβερνηθεί από τους Έλληνες αυτοκράτορες της Νίκαιας με τα ίδια προνόμια, που είχαν προηγουμένως υπό τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες, και που εν συνεχεία διατήρησαν με τους αυτοκράτορες της Τραπεζούντας. Η καταστροφή του μακρινού κέντρου εξουσίας, με την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους Σταυροφόρους, άφησε την τοπική διοίκηση χωρίς σταθερό σημείο αναφοράς. Την ευκαιρία άδραξε ένας νεαρός άνδρας, για τον οποίον τίποτα δεν ήταν γνωστό πέραν του ότι έφερε ένα σπουδαίο όνομα και πως ήταν απόγονος του χειρότερου τύραννου στα βυζαντινά χρονικά. Αυτός ο νέος κάλυψε το κενό εξουσίας και λαμβάνοντας τον αυτοκρατορικό τίτλο έκανε τον εαυτό του ηγέτη της τοπικής κυβέρνησης και ίδρυσε μια νέα αυτοκρατορία. Η εξουσία άλλαξε όνομα και βάση, αλλά η ιστορία του λαού δεν άλλαξε ιδιαίτερα. Το μεγαλείο της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας υφίσταται μόνο στα μυθιστορήματα. Η κυβέρνησή της οφείλει τη σταθερότητά της στο γεγονός ότι δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η συνέχεια ενός από καιρό εγκαθιδρυμένου πολιτικού συστήματος, στο οποίο δεν επιχείρησε να επιφέρει καμία κοινωνική επανάσταση.

Η πόλη της Τραπεζούντας έχει ανάγκη μόνο από ένα ασφαλές λιμάνι για να είναι ένα από τα ομορφότερα κοσμήματα του πλανήτη. Η τοποθεσία της είναι ιδανική για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους. Οι νότιες ακτές της Μαύρης Θάλασσας προσφέρουν πολλά πλεονεκτήματα για τη συντήρηση ενός πολυάριθμου πληθυσμού και η φυσική διαμόρφωση της ενδοχώρας παρατάσσει έξοχα φυσικά εμπόδια για την άμυνά του από

κάθε πλευρά. Υπάρχουν λίγα μέρη στη Γη που είναι πλουσιότερα σε γραφικά τοπία ή που χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη αφθονία πλούσιας βλάστησης, από τις νοτιοανατολικές ακτές του αφιλόξενου Εύξεινου Πόντου. Η μεγαλοπρεπής έκταση που εκτείνεται από τις εκβολές του Άλυ μέχρι τις χιονισμένες πλαγιές του Καυκάσου απαρτίζεται από πλούσιες πεδιάδες, κατάφυτους λόφους, απότομους βράχους, καλυμμένα από δέντρα, βουνά, άγρια δάση και ορμητικά ρέματα. Σε αυτή τη γόνιμη και μεγαλοπρεπή περιοχή, η Τραπεζούντα είναι, εδώ και πάνω από έξι αιώνες, η πιο ευγενής και όμορφη πόλη.

Τα αρχαία χρόνια, η τραπεζοειδής ακρόπολη της πόλης ήταν μέρος μιας ελληνικής αποικίας και έλαβε το όνομά της από τον βράχο στον οποίο κατοικούσαν οι πρώτοι άποικοι ο οποίος έμοιαζε με τραπέζι. Εκείνη την εποχή, η αρχαιοελληνική φυλή κατείχε μια θέση ανάμεσα στα έθνη της γης, όχι και πολύ διαφορετική από αυτήν που κατέχουν σήμερα οι Αγγλοσάξονες. Η ελληνική κοινωνία ακολουθούσε ένα κοινωνικό σύστημα που επέτρεπε στους πολίτες της να θρέψουν έναν γρήγορα αυξανόμενο πληθυσμό, σε περιοχές όπου η ανθρωπότητα νωρίτερα, ίσα που κατάφερνε να περισυλλέξει μια πενιχρή ποσότητα αγαθών για μερικές οικογένειες, οι οποίες δεν αυξάνονταν αριθμητικά ούτε απομακρύνονταν από την πεπατημένη που ακολουθούσαν οι παλαιότεροι στη γεωργία και στο εμπόριο. Πολλές πόλεις στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας, που δέχτηκαν Έλληνες αποίκους ίσως και επτά αιώνες πριν από την έλευση του Χριστιανισμού, έχουν διατηρήσει από τότε έναν αριθμό Ελλήνων κατοίκων. Οι ειρηνικές κατακτήσεις είναι μεγαλύτερης διάρκειας από αυτές του πολέμου. Το Χρονικό του Ευσέβιου τοποθετεί την ίδρυση της Τραπεζούντας το 756 π.Χ.² Η Σινώπη ιδρύθηκε παλαιότερα,

2. Κλίντον, *Fasti Hellenici*, i. 156.

μιας και ο Ξενοφών μας πληροφορεί πως η Τραπεζούντα και η Κερασούντα ήταν αποικίες της.³ Αλλά είναι μάταιο να θεωρήσουμε ότι μπορούμε να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα στο λυκόφως αυτών των αρχαίων χρόνων.

Η Τραπεζούντα αναδείχθηκε σε πόλη με μεγάλη εμπορική σημασία την περίοδο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η πλεονεκτική της θέση ως δίαυλος επικοινωνίας ανάμεσα στην Περσία και τις ευρωπαϊκές επαρχίες της Ρώμης την κατέστησε βάση ενός δραστήριου και εργατικού πληθυσμού. Οι κοινωνικοί θεσμοί των ελληνικών αποικιών, σε αντίθεση με τις ρωμαϊκές, ήταν λιγότερο εξαρτημένοι από την κεντρική εξουσία. Εξασφαλιζόταν έτσι μια άριστη τοπική κυβέρνηση σε όλες τις πλούσιες ελληνικές πόλεις στις οποίες είχε επιτραπεί η διατήρηση της δικής τους κοινωνικής οργάνωσης και, όπως γνωρίζουμε από τον Πλίνιο, η Τραπεζούντα ήταν μια έλευθéra και αυτόνομος πόλις.⁴ Σύμφωνα με τον Αρριανό, ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Αδριανός κατασκεύασε ένα καλά προστατευμένο λιμάνι, ώστε τα πλοία που μέχρι τότε ήταν εκτεθειμένα στις καταιγίδες του χειμώνα να προστατεύονται. Από εκείνη την εποχή, η πόλη μετατράπηκε σε μια από τις μεγαλύτερες αγορές αγαθών στην Ανατολή. Τρεις δρόμοι συνέδεαν την πόλη με την υπόλοιπη Ασία – ένας από τα δυτικά, κατά μήκος των παραλίων του Εύξεινου, ένας άλλος προς τα ανατολικά, στις όχθες του Φάσι και ένας τρίτος στα νότια, πέρα από τα ορεινά συγκροτήματα, έφτανε μέχρι τις όχθες του Ευφράτη. Εκεί διακλαδιζόταν σε δύο άλλους δρόμους, ο ένας έφτανε στην κοιλάδα του Αράξη και συνέχιζε προς την Περσία, ενώ ο δεύτερος οδηγούσε στη Συρία.⁵

Η περιοχή ανατολικά της Τραπεζούντας, προς τον Καύκα-

3. *Κύρου Ανάβασις*, iv, 8, 22· τόμ. 3, 3.

4. *Natur. Hist.*, lib. vi. 4.

5. *Tabulae Pentingerianae*.

σο, ονομαζόταν κατά την αρχαιότητα Κολχίδα. Στα χρόνια του Ιουστινιανού, όμως, η περιφέρεια μέχρι τον ποταμό Φάσι ονομάστηκε Λαζική, από ένα από τα πολλά μικρά έθνη που απάρτιζαν τον ιθαγενή πληθυσμό της μοναδικής αυτής περιοχής από τα παλαιότερα χρόνια. Οι Χάλυβες, οι Χαλδαίοι, οι Αλβανοί του Καυκάσου, οι Ίβηρες, οι Θιάννοι, Σάννοι (Μάκρωνες) ή Τζάνοι, Χαζάροι και οι Ούννοι παρουσιάζονται κατά την αρχαιότητα ως διαφορετικά έθνη γύρω από τον Καύκασο, όπως είναι σήμερα οι Γεωργιανοί και οι Μινγκρελιανοί, οι Κιρκάσιοι, οι Αμπαζέκοι, οι Οσσετοί, οι Τσετσένοι, οι Λεζγκί και οι Τζάνοι – που όλοι μιλούν διαφορετική γλώσσα.

Η ιστορία της Τραπεζούντας από την εποχή του Ιουστινιανού μέχρι την άνοδο στον θρόνο του Λέοντος Γ' του Ισαύρου παρουσιάζει μικρό ενδιαφέρον. Ο ήρωας των εικονοκλαστών ενστάλαξε νέα ζωή στο εξασθενημένο σώμα της Ανατολικής αυτοκρατορίας, καθώς το αυστηρό του πνεύμα ξύπνησε ηθικά και θρησκευτικά αισθήματα στις καρδιές των χριστιανών της Ασίας. Θεραπεύτηκε έτσι η παράλυση που απειλούσε με αφανισμό τη χριστιανική κοινωνία κατά τα χρόνια των διαδόχων του Ιουστινιανού. Η αυτοκρατορία αποκατέστησε εν μέρει την αρχαία ισχύ και δόξα της και αναπλάθηκε από μεταρρυθμίσεις τόσο εκτενείς ώστε ο Λέων μπορεί δίκαια να χαρακτηριστεί ως ο αναμορφωτής της Ρωμαϊκής ή καλύτερα ο ιδρυτής της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Σε αυτή την αναδιοργανωμένη αυτοκρατορία, η Τραπεζούντα έλαβε έναν επιπλέον βαθμό σπουδαιότητας. Έγινε η πρωτεύουσα της συνοριακής επαρχίας, του θέματος της Χαλδίας και με αυτόν τον τρόπο, το στρατιωτικό, πολιτικό, εμπορικό και διπλωματικό κέντρο μέσω του οποίου η αυτοκρατορία διεκπεραίωνε τις υποθέσεις της με τους χριστιανούς πρίγκιπες της Αρμενίας και της Ίβηρίας.⁶ Η διαχείριση της πολύπλοκης κατάστασης

6. Ο λαός που κατοικούσε την περιοχή πριν από την άφιξη των Ρωμαίων

που προέκυψε από τον αδιάκοπο πόλεμο ανάμεσα στους χριστιανούς και τους Σαρακηνούς, στα σύνορα της Αρμενίας, έπεσε αναγκαστικά στην κρίση των δουκών της Χαλδίας, οι οποίοι διέμεναν συνήθως στην Τραπεζούντα. Η ελευθερία κινήσεων που απολάμβαναν αυτοί οι αξιωματούχοι τούς προσέφερε συχνά ευκαιρίες σύναψης προσωπικών συμμαχιών με τους γείτονες πρίγκιπες. Όταν, μάλιστα, η κεντρική εξουσία στην Κωνσταντινούπολη παρουσίαζε αδυναμίες, η ισχύς των δουκών της Χαλδίας συχνά τροφοδοτούσε την επιθυμία τους να λάβουν το αξίωμα του ανεξάρτητου άρχοντα. Η θέση της Τραπεζούντας, η φύση του μεικτού πληθυσμού της, η χωρισμένη σε πολλές τάξεις κοινωνία της και η ατομική φιλοδοξία των ηγετών των γειτονικών επαρχιών έτειναν προς την ίδια κατεύθυνση. Η πληθυσμιακή μείωση στις γύρω περιοχές λόγω των λεηλασιών κατά τη διάρκεια των πολέμων με τους Σαρακηνούς, η ελάττωση του αριθμού των Ελλήνων στη Μικρά Ασία σε σχέση με άλλους λαούς, καθώς και η παραμέληση των μέσων επικοινωνίας, είχαν πρακτικά παραλύσει την κυβέρνηση στην Κωνσταντινούπολη. Ταυτόχρονα ισχυρό πλήγμα δέχθηκε το εμπόριο της ενδοχώρας, το οποίο υποστήριζε τη μεσαιά τάξη, με εξαίρεση μερικούς κύριους δρόμους караβανιών που οδηγούσαν στην πρωτεύουσα ή σε μερικά μεγάλα εμπορικά κέντρα που λειτουργούσαν ως αποθήκες για την εξαγωγή των παραγόμενων αγαθών.

Η πολιτική και εμπορική θέση της Τραπεζούντας συνέχιζε να εξασφαλίζει στους κατοίκους της σε μεγάλο βαθμό ελευθερία, αλλά και ελάφρυνση από οικονομική καταπίεση, κάτι που δεν ήταν σύνηθες. Οι βυζαντινές αρχές φοβόντουσαν να επιβληθούν σε έναν πληθυσμό που αποτελούνταν από διάφο-

ων ονομάζονταν Χαλδαίοι και Μάκρωνες – Στράβων, lib. xii. σελ. 548. Το βυζαντινό θέμα της Χαλδίας ανάγεται στις αρχές του 10^{ου} αι. – Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, *De Thematibus*, lib. i. σελ. 12, εκδ. Band.

ρες εθνότητες, πολλές από τις οποίες μπορούσαν να μεταναστεύσουν αλλού, ενώ όλες διατηρούσαν στενές σχέσεις και οικονομικά οφέλη με ισχυρούς ξένους στην περιοχή. Επιπλέον, η κύρια πηγή των αυτοκρατορικών εσόδων ήταν το διαμετακομιστικό εμπόριο, του οποίου οι αποστολείς και οι παραλήπτες βρίσκονταν μακριά από τον έλεγχο των αυτοκρατόρων της Κωνσταντινούπολης. Η προοπτική του αφανισμού των εσόδων, με όποια μη ρεαλιστική ακραία πρακτική, έβαλε φρένο στην απληστία της βυζαντινής κυβέρνησης. Υπό τη σθεναρή και συνετή ηγεσία των εικονοκλαστών αυτοκρατόρων, αλλά και τη νομοθετική σοφία της Μακεδονικής δυναστείας, η Βυζαντινή αυτοκρατορία διατήρησε εξέχουσα εμπορική θέση. Παράλληλα, η Τραπεζούντα, ασφαλής από αναρχία, ευλογημένη με πολιτική ελευθερία και προστατευμένη από εξωτερικό κίνδυνο, άκμαζε χωρίς φόβο. Η επικοινωνία της με την υπόλοιπη αυτοκρατορία πραγματοποιείτο μέσω θαλάσσης, αλλά εφόσον οι ρωμαϊκοί δρόμοι δεν είχαν καταστραφεί εντελώς, τα караβάνια της ταξίδευαν, μέσω αυτών, σε ξένες χώρες. Οι δασμοί που επιβάλλονταν επέφεραν μεγάλα κέρδη. Παρ' όλα αυτά, ενώ ο πλούτος της Τραπεζούντας παρείχε ποικίλες απολαύσεις στους κατοίκους της, η κεντρική εξουσία παραμέλησε τα τοπικά της συμφέροντα. Πολλά δημόσια έργα, κατασκευασμένα από τη ρωμαϊκή εποχή, όταν η Τραπεζούντα ήταν ελεύθερη πόλη, αφέθηκαν στην τύχη τους, ενώ τα ερείπιά τους διατηρούσαν ζωντανή στους κατοίκους τη φιλοδοξία της πολιτικής ανεξαρτησίας. Ο λαός της Βυζαντινής αυτοκρατορίας δεν συγκινούνταν από τα πλεονεκτήματα των δημοκρατικών θεσμών. Πράγματι, η πλειοψηφία όλων των κοινωνικών τάξεων έβλεπε σε αυτούς τον κίνδυνο της αναρχίας. Αντιθέτως υπήρχε ισχυρή προκατάληψη υπέρ του δεσποτισμού ως του μόνου πολιτικού συστήματος, ικανού να διασφαλίσει την τάξη του νομικού καθεστώτος και την αμε-

ρόληπτη απόδοση δικαιοσύνης. Εντούτοις, μεγάλο μέρος του πληθυσμού των επαρχιών επιθυμούσε την εγκαθίδρυση μιας τάξης πραγμάτων όπου μέρος των βαριών φόρων που πλήρωνε θα δαπανώνταν σε τοπικό επίπεδο, με σκοπό τη βελτίωση ή την αναγκαία επισκευή παλιών, αλλά χρησίμων δημοσίων έργων. Δεν ήταν αφύσικο λοιπόν για τον λαό της Τραπεζούντας να αναπολεί την εποχή που οι Ρωμαίοι επέτρεπαν στην τοπική κυβέρνηση να δαπανά μέρος των φόρων στην ίδια την πόλη. Κάτι τέτοιο ερχόταν σε αντίθεση με την πρακτική της βυζαντινής κυβέρνησης η οποία μετέτρεψε τις αρχαίες τοπικές κυβερνήσεις σε αστυνομικά κέντρα είσπραξης φόρων, συγκεντρώνοντάς τους δε όλους στην Κωνσταντινούπολη, όπου, σύμφωνα με αναφορές, υπέρογκα ποσά δαπανώνταν στις πομπώδεις τελετές μιας αδρανούς αυλής ή στο κανάκεμα του όχλου της πρωτεύουσας με πολυτελή θεάματα στον ιππόδρομο.

Οι δούκες της Χαλδίας επωφελούνταν συχνά των φιλοδοξιών για τοπική αναβάθμιση και του πνεύματος αναμόρφωσης, ώστε να αφυπνίσουν στον λαό την επιθυμία για ανεξαρτησία. Οι Βυζαντινοί αξιωματούχοι, μέσω του διορισμού τους, έμοιαζαν πολύ με υποτελείς ηγεμόνες, κάτι που τους ωθούσε με αδίστακτη φιλοδοξία, χαρακτηριστικό κάθε ικανού άνδρα της εποχής, να στοχεύουν στην αναρρίχηση τους στον αυτοκρατορικό θρόνο. Ήταν εύκολο για εκείνους να εξασφαλίσουν τη στήριξη ενός πολεμοχαρή πρίγκιπα από τα βουνά της Αρμενίας ή της Ιβηρίας. Ο λαός πειθόταν χωρίς δυσκολία με την υπόσχεση μείωσης των φόρων, ενώ η στρατολόγηση μπορούσε να γίνει γρήγορα από τον ορεσίβιο πληθυσμό ο οποίος προμήθευε με μισθοφόρους την πλειοψηφία των πριγκίπων της δυτικής Ασίας ή από τον αστικό πληθυσμό όπου ποικίλα πάθη ήταν πάντοτε έτοιμα να πυροδοτήσουν ανοιχτή εξέγερση, με αφορμή την οικονομική καταπίεση ή την κοινωνική ανισότητα.

Κατά το τέλος της Μακεδονικής δυναστείας, η βυζαντινή κυβέρνηση έπεσε σε αταξία. Η αυτοκρατορική διοίκηση έπαψε να θεωρείται από τους υπηκόους της η μόνη αποδεκτή ανθρώπινη μορφή εξουσίας, που μπορούσε να εγγυηθεί θρησκευτική ορθοδοξία, πολιτική σταθερότητα και ασφάλεια της ιδιωτικής περιουσίας. Αυτό που κρατούσε ενωμένες τις διάφορες επαρχίες και έθνη της Ανατολικής αυτοκρατορίας, υπό μία ηγεσία, χάθηκε. Η αυξανόμενη ανικανότητα της βυζαντινής κυβέρνησης να επιτελέσει τα καθήκοντα που της είχαν ανατεθεί, ούσα διάδοχος της Ρώμης, προστέθηκε στις αλλαγές που επήλθαν με την πάροδο του χρόνου στην κοινωνία, καταστρέφοντας έτσι όλους τους κοινωνικούς δεσμούς. Κατά τα τέλη του 11^{ου} αιώνα, παρατηρήθηκε μια πολιτική και κοινωνική αναταραχή, ενώ έγινε εμφανής η ανάγκη σταθεροποίησης σε κάθε βαθμίδα της κοινωνίας. Η κοινή γνώμη έκανε περισσότερα για να διατηρηθεί η δομή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από ό,τι η ισχύς των όπλων. Οι πολιτικές και στρατιωτικές αρετές κατάφεραν να αποκρούσουν τους Σαρακηνούς πέρα από την οροσειρά του Ταύρου και έσωσαν τη νότια Ιταλία από τον Καρλομάγνο και τους διαδόχους του. Αντίστοιχα, ήταν οι νόμοι της Ρώμης, παρά οι στόλοι της Ελλάδας, που διατήρησαν την κυριαρχία του αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης στη Μαύρη Θάλασσα και τη Μεσόγειο. Όσο ο Βυζαντινός αυτοκράτορας φαινόταν στα μάτια μέχρι και των πιο μακρινών υπηκόων του ως η μόνη πηγή δικαιοσύνης στη γη, τόσο η πεποίθηση της ανάγκης διατήρησης της ισχύος μιας κεντρικής εξουσίας έβρισκε υποστηρικτές. Και αυτή η πεποίθηση, σαν αφοσίωση στο θεϊκό δικαίωμα του ορθόδοξου αυτοκράτορα, έσωσε την αυτοκρατορία από Σαρακηνούς, Βούλγαρους, Σλάβους, καθώς και εξεγέρσεις και κατακερματισμό.

Αλλά από τότε που η ασιατική αριστοκρατία κυριάρχησε στη βυζαντινή κυβέρνηση και τοποθέτησε τον Ισαάκιο Α΄ Κομνηνό στον αυτοκρατορικό θρόνο (1057), επήλθε μια